

*Janina Witkowska**

Przepływy bezpośrednich inwestycji zagranicznych w gospodarce światowej a procesy integracji gospodarczej (ze szczególnym uwzględnieniem Unii Europejskiej i Polski)

1. Wstęp

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) należą do tych zjawisk ekonomicznych w gospodarce światowej, które budzą szczególne zainteresowanie badaczy i polityków ze względu na znacznie szybszą dynamikę wzrostu w porównaniu do tradycyjnych przepływów międzynarodowych oraz ich wielostronne oddziaływanie na gospodarkę kraju przyjmującego i macierzystego. Celem niniejszego artykułu jest analiza związków między przepływami bezpośrednich inwestycji zagranicznych a procesami integracji gospodarczej.

2. Główne tendencje w zakresie bezpośrednich inwestycji zagranicznych w gospodarce światowej

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) nierozłącznie związane są z działalnością przedsiębiorstw transnarodowych. Według danych Organizacji Narodów Zjednoczonych, w połowie lat 90. w gospodarce światowej działało około 39 tys. korporacji transnarodowych, które posiadały około 270 tys. filii zagranicznych.¹ Około 90% tych korporacji pochodziło z krajów wysoko rozwiniętych, tj. miało tam swoją centralę, a 2/5 ich zagranicznych filii ulokowane było w krajach rozwijających się. Globalny kapitał zakładowy BIZ wynosił, wg danych szacunkowych, ponad 2,7 biliona USD w 1995 r. Filie zagranicznych korporacji transnarodowych generowały ponad 6 bln USD

* Dr **Janina Witkowska**: Katedra Ekonomii Uniwersytetu Łódzkiego; ekspert w Ministerstwie Gospodarki i Komitecie Integracji Europejskiej.

¹ *World Investment Report 1996. Investment, Trade and International Policy Arrangements*, UN, New York and Geneva, 1996, s.7.

sprzedaży. (Dla porównania - światowy eksport dóbr i usług wyniósł w tym samym okresie około 4,7 bln USD.)²

Tabela 1 przedstawia dynamikę BIZ, międzynarodowej produkcji i eksportu w latach 1986-1995. Dane w niej zawarte dokumentują wysoką dynamikę zarówno wzrostu rocznych strumieni BIZ napływających do krajów przyjmujących, jak i kapitału zakładowego BIZ w ostatnim dziesięcioleciu. Średnia roczna stopa wzrostu strumieni BIZ w gospodarce światowej wyniosła 24,7% w latach 1986 - 1990 i 12,7% w latach 1991-1994. Globalny kapitał zakładowy rósł w badanych okresach odpowiednio o 19,8% i 8,8%. Eksport dóbr i tzw. nieczynnikowych usług zwiększał się w tych samych okresach o 14,3% i 3,8%. BIZ cechował się więc znacznie wyższą dynamiką wzrostu niż tradycyjne przepływy międzynarodowe.

Kształtowanie się rocznych strumieni BIZ w gospodarce światowej w latach 1983-1995 przedstawia tabela 2 oraz wykres 1. Z danych w niej zamieszczonych wynika, że w latach 1986-1990 roczne strumienie BIZ napływających do wszystkich krajów łącznie, jak również wypływających z nich, rosły z roku na rok, osiągając odpowiednio poziom 203,8 mld USD i 240,3 mld USD w 1990 r. Tendencja w zakresie wzrostu strumieni BIZ załamała się w latach 1991-1992, kiedy to wystąpiło zmniejszenie się rocznych strumieni BIZ do poziomu 157,8 mld USD w przypadku napływających i 203,1 mld USD w przypadku wypływających z ogółu krajów. Od 1993 r., z końcem recesji, ma miejsce ponownie tendencja wzrostowa. Roczny poziom strumieni BIZ w gospodarce światowej został odbudowany w kolejnych latach. W 1995 r. strumienie BIZ, zarówno napływających, jak i wypływających osiągnęły rekordowe rozmiary, niespotykane dotąd w gospodarce światowej, tj. odpowiednio 314,9 mld USD i 317,8 mld USD. W porównaniu do 1994 r. oznaczało to wzrost BIZ napływających do ogółu krajów o 40% i wzrost o 38% - w przypadku BIZ wypływających z ogółu krajów. Szacuje się, iż wzrost BIZ w 1995 r. był znacząco wyższy niż wzrost światowego eksportu, dóbr i usług (18%), światowego produktu brutto (2,4%) i krajowych inwestycji brutto (5,3%).³

Omówione powyżej tendencje w zakresie rocznych przepływów BIZ w ostatnim dziesięcioleciu wskazują na ścisłe powiązanie pomiędzy dynamiką strumieni BIZ a procesami wzrostu gospodarczego. Świadczy o tym załamanie się rocznych strumieni BIZ w gospodarce światowej w latach 1991-1992, tj. w okresie recesji w największych krajach rozwiniętych, będących głównym źródłem BIZ w gospodarce światowej.⁴ Również wcześniejsze badania

² Ibidem, s.5-7.

³ Ibidem, s.3.

⁴ *World Investment Report 1993. Transnational Corporations and Integrated International Production. An Executive Summary*, UN, New York 1993, s.4.

statystyczne wybranej grupy krajów (tzw. G-5, tj. USA, Wielka Brytania, Japonia, RFN, Francja) w latach 1963-1988 dowodzą istnienia ścisłej korelacji między realnym wzrostem BIZ a realnym wzrostem GNP.⁵ Z badań tych wynika, iż wzrostowi (lub spadkowi) realnego GNP o 1% towarzyszył wzrost (lub spadek) realnych BIZ o 3,4%.

Gwałtowne zwiększenie się strumieni BIZ w 1995 r. ma także po części swoje źródło w cykliczności procesów wzrostu gospodarczego. Stopa wzrostu w krajach wysoko rozwiniętych osiągnęła poziom 2,9% w 1994 r. i szacowana była na 2,3% w 1995 r.⁶ Reakcja inwestorów na zachodzące procesy wzrostu gospodarczego jest z reguły przesunięta w czasie o 1-2 lata. Z tego względu zwiększone strumienie BIZ w 1995 r. (a także szacowane ich zwiększenie na 1996 r.) nie są zaskakującym zjawiskiem. Jednakże wielkość rocznych strumieni BIZ osiągających coraz wyższy poziom w kolejnych cyklach, pozwala przypuszczać, iż oddziałują tu również inne czynniki (m. in. procesy integracji w różnych częściach gospodarki światowej wywierają pozytywny wpływ na wielkość tych strumieni). Dane zawarte w tabeli 2 (por. także wykresy 2-4) dostarczają również informacji o strukturze geograficznej inwestorów i jej zmianach w latach 1983-1995. Głównym źródłem BIZ pozostają niezmiennie kraje rozwinięte. W latach 1983-1987 średnio 95% ogółu bezpośrednich inwestycji lokowanych za granicą pochodziło z tych krajów. W następnych latach udział krajów rozwiniętych w bezpośrednich inwestycjach ogółem lokowanych za granicą malał i w 1995 r. był niższy o 10 punktów procentowych (85% w 1995 r.). Wzrósł natomiast udział BIZ pochodzących z krajów rozwijających się (ze średnio 5% w latach 1983-1995 do około 15% w 1995 r.). Kraje Europy Środkowej i Wschodniej tylko w znikomym stopniu uczestniczyły w przepływach kapitałowych w formie BIZ jako eksporter kapitału - ich udział nie przekroczył 1% BIZ ogółem w całym badanym okresie.

Kraje rozwinięte są również głównym miejscem lokat BIZ w analizowanym okresie. W latach 1983-1992 średnio ponad 3/4 ogółu BIZ lokowanych było w krajach rozwiniętych. Udział ten zmniejszył się do niespełna 2/3 w latach 1993-1995 na rzecz krajów rozwijających się (około 32% w 1995 r.) i krajów Europy Środkowej i Wschodniej (około 3,8% w 1995 r.). Mimo zmniejszającego się udziału krajów rozwiniętych w BIZ napływających ogółem pozostają one nadal głównym importerm kapitału w tej formie. Powyższe dane świadczą o tym, że w gospodarce światowej mamy do czynienia z tzw. inwestycjami krzyżującymi się, tj. przepływającymi przede wszystkim pomiędzy krajami wysoko rozwiniętymi.

⁵ D.A.Julius, *Global Companies and Public Policy. The Growing Challenge of Foreign Direct Investment*, Printer Publishers, London 1990, s.28-29.

⁶ *World Investment Report 1996...*, op.cit, s.4.

Zjawisko krzyżowania się strumieni BIZ we współczesnej gospodarce światowej ilustrują dane zawarte w tabelach 3 i 4, przedstawiające strukturę geograficzną strumieni BIZ napływających i wypływających z krajów rozwiniętych. Na uwagę zasługuje tu szczególna pozycja Unii Europejskiej jako największego eksportera i importera kapitału w formie BIZ w gospodarce światowej. Do państw członkowskich UE napływała w II połowie lat 80. prawie 1/3 rocznych strumieni BIZ ogółem. Lata 1990-1992 przyniosły wzrost udziału UE w strumieniach BIZ ogółem (do około 45%-47%), przy malejącym udziale innych krajów rozwiniętych w BIZ napływających ogółem. Zjawisko to świadczyło o rosnącej atrakcyjności tego obszaru gospodarki światowej dla inwestorów zagranicznych, na co niewątpliwie miały wpływ procesy pogłębienia integracji gospodarczej w ramach jednolitego rynku wewnętrznego. Następne lata (1993-1994) to okres zmniejszającego się zainteresowania inwestorów zagranicznych inwestycjami na obszarze UE, co znalazło wyraz zarówno w wielkościach absolutnych jak i względnych (zmniejszenie do 1/3-1/4 rocznych strumieni BIZ ogółem). Rozszerzenie Unii Europejskiej o nowe państwa członkowskie i jednoczesny, rekordowy wzrost strumieni BIZ w skali gospodarki światowej w 1995 r. przynoszą poprawę względnej pozycji UE w BIZ napływających ogółem (ponad 1/3), a w wielkościach absolutnych - wzrost z 55 mld USD w 1994 r. do 111,9 mld USD w 1995 r.

Podobne tendencje występowały w przypadku BIZ wypływających z Unii Europejskiej, przy czym względny udział UE w tych strumieniach był wyższy niż udział w BIZ napływających ogółem. Oznacza to, iż UE była w całym analizowanym okresie eksporterem netto kapitału w formie BIZ.

Przesunięcie części strumieni bezpośrednich inwestycji zagranicznych w kierunku krajów rozwiniętych oraz Europy Środkowej i Wschodniej obserwowane w pierwszej połowie lat 90. i potwierdzone prezentowanymi tu danymi, powodowane było takimi czynnikami jak:

- recesja w krajach rozwiniętych na początku lat 90,
- procesy wzrostu gospodarczego mające miejsce w niektórych krajach rozwijających się (Azja Południowo-Wschodnia),
- postęp w zainicjowanych procesach integracyjnych na kontynencie amerykańskim (utworzenie NAFTA),
- rządowe przedsięwzięcia krajów rozwijających się mające na celu promocję handlu i BIZ,
- zmiany zachodzące w Europie Środkowej i Wschodniej, połączone z polityką nakierowaną na przyciągnięcie inwestorów zagranicznych.

Tabela 5 pokazuje geograficzny rozkład strumieni BIZ napływających do krajów rozwijających się w latach 1984-1995, a tabela 6 rozkład strumieni BIZ napływających do Europy Środkowej i Wschodniej.

W wyniku przesunięcia strumieni BIZ, o którym była mowa wyżej, zyskały głównie trzy regiony gospodarki światowej:

- Azja Południowo-Wschodnia, która otrzymała w latach 1994-1995 odpowiednio 1/4 i 1/5 światowych strumieni BIZ,
- Ameryka Łacińska i Karaiby, które w latach 1990-1994 zwiększyły znacząco swój udział w światowych strumieniach BIZ (z 4,4% w 1990 do 11,2% w 1994 r.),
- Europa Środkowa i Wschodnia, która zwiększyła udział w światowych strumieniach BIZ z marginalnego w 1990 r. 0,1% do 3,8% w 1995 r.; wśród krajów Europy Środkowej i Wschodniej największy napływ BIZ odnotowały Węgry, Czechy, Polska i Federacja Rosyjska.

Dane zawarte w tabeli 5 wskazują na marginalizację udziału innych regionów gospodarki światowej w napływie BIZ, w szczególności Oceanii i Afryki.

Szybkiemu wzrostowi kapitału zakładowego BIZ w skali gospodarki światowej towarzyszyły zmiany jego struktury sektorowej.⁷ Długofalową tendencją w tym zakresie była zmiana w kierunku rosnącego znaczenia usług i przemysłów intensywnych technologicznie, a zmniejszającego się znaczenia sektora surowcowego i przemysłów opartych na surowcach. Tendencja ta uwidacznia się przede wszystkim w krajach wysoko rozwiniętych, gdzie dominują bezpośrednie inwestycje w usługach. W krajach rozwijających się oraz państwach Europy Środkowej i Wschodniej przeważały inwestycje w sektorze II. BIZ w sferze usług miały w tych krajach odmienną pozycję - w krajach naszego regionu udział BIZ w usługach był wyższy niż w krajach rozwijających się, co plasowało Europę Środkową i Wschodnią pod względem struktury sektorowej BIZ pomiędzy państwami wysoko rozwiniętymi i rozwijającymi się.

3. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne a procesy międzynarodowej integracji gospodarczej - aspekty teoretyczne

Z analizy przeprowadzonej powyżej wynika, że do ważnych czynników determinujących skalę i kierunki przepływów BIZ w gospodarce światowej należą procesy międzynarodowej integracji gospodarczej, a przede wszystkim realizacja programu budowy jednolitego rynku wewnętrznego w Unii Europejskiej oraz nowe próby integracyjne takie jak NAFTA, APEC, ASEAN. Z tego względu konieczna staje się próba sformułowania zależności pomiędzy BIZ a procesami międzynarodowej integracji regionalnej na gruncie teorii BIZ i teorii integracji.

⁷ *World Investment Report 1993...*, op.cit, s.7-10.

Teoria integracji zajmuje się przepływem kapitału w sposób najbardziej kompleksowy, kiedy analizuje konsekwencje tworzenia wspólnego rynku, charakteryzującego się nie tylko swobodą przepływu dóbr, ale również czynników produkcji.⁸ Dwie podstawowe kwestie, które są przedmiotem uwagi teorii integracji to:

- liberalizacja rynku czynników produkcji (w tym rynku kapitałowego) i konsekwencje takiego przedsięwzięcia w zakresie dobrobytu społecznego, podziału dochodów pomiędzy poszczególne grupy społeczne, cen czynników produkcji, bilansu płatniczego oraz inne efekty,
- wzajemna relacja pomiędzy rynkiem dóbr i rynkiem czynników produkcji w fazie tworzenia wspólnego rynku.

Z punktu widzenia niniejszego artykułu interesujące są wnioski odnoszące się do pierwszej z powyższych kwestii. Rozumowanie oparte na neoklasycznym, statycznym modelu, analogiczne do rozumowania zastosowanego w teorii unii celnej, pozwala badaczom formułować wnioski, iż integracja rynków czynników produkcji prowadzić będzie do lepszej alokacji kapitału i pracy.

W odniesieniu do rynku kapitału rozumowanie jest następujące.⁹ Zakłada się, że istnieją tylko dwa kraje (A i B) i tym samym nie ma żadnego wpływu ze strony reszty świata. W początkowej fazie rynki kapitałowe krajów A i B są całkowicie od siebie odseparowane, kapitał jest całkowicie niemobilny; cena kapitału, przy założeniu doskonałej konkurencji na rynkach narodowych, równa jest marginalnemu produktowi kapitału. Zakłada się również, że rynki dóbr nie są zintegrowane. Kolejnym założeniem jest brak bezrobocia. Kraj A ma względnie obfitą podaż kapitału, stąd niska stopa procentowa. W kraju B kapitał jest rzadkim czynnikiem, stopa procentowa jest więc wysoka. Przy danych zasobach kapitału w obu krajach i braku jego mobilności utrzymują się różnice w poziomach cen kapitału na obu rynkach.

Usunięcie przeszkód w przepływie kapitału w wyniku integracji rynków kapitałowych sprawia, że właściciele kapitału mogą przesunąć swój kapitał z kraju, gdzie przynosi on relatywnie niski dochód (A), do kraju, gdzie stopa procentowa jest wyższa (B). Przy założeniu jednakowego ryzyka i niepewności związanej z zagranicznymi i krajowymi aktywami oraz założeniu, iż nie są ponoszone żadne dodatkowe koszty, będzie to prowadzić do presji w górę na stopę procentową w kraju A (z powodu mniejszej podaży kapitału) i presji w dół w kraju B (z powodu większej podaży kapitału). W rezultacie doprowadzi to do pełnego wyrównania przychodu od kapitału w obu krajach na tym samym poziomie, reprezentującym marginalną produktywność kapitału we wspólnym rynku, a tym samym do wyrównania ceny kapitału. Kapitał zakładowy kraju

⁸ W. Molle, *The Economics of European Integration (Theory, Practice, Policy)*, Aldershot 1990, s.115-143.

⁹ Ibidem, s.100.

A zmniejsza się, podczas gdy w kraju B zwiększa się, odpowiednio do zagranicznych aktywów netto kraju A. W takiej sytuacji kraj A będzie się specjalizował w oszczędnościach, a kraj B w inwestycjach. Wnioskuje się również, że nawet gdyby nie było różnic w cenach czynników produkcji między analizowanymi krajami, to usunięcie kontroli prawdopodobnie sprzytałoby lepszej alokacji zasobów z racji możliwych różnic preferencji w obu krajach co do płynności kapitału.

Wnioskuje się dalej, że w wyniku tego procesu będzie wzrastał całkowity dobrobyt w integrujących się krajach, mierzony produktem narodowym netto. W przypadku liberalizacji rynków kapitałowych zmieni się jednak proporcja podziału dochodów pomiędzy główne funkcjonalne kategorie (dochody płacowe *versus* dochody od kapitału) w obydwóch krajach. W kraju A część całkowitego dochodu, która płynie do czynnika pracy, jest redukowana na korzyść tej części, która płynie do właścicieli kapitału. W kraju B natomiast udział pracy zwiększa się kosztem właścicieli kapitału. To wyjaśnia, dlaczego związki zawodowe skłaniają się do życzliwego przyjęcia napływających inwestycji, ale są przeciwnie inwestycjom za granicą, nawet jeżeli prowadzi to do wyższego zagregowanego dochodu.

Dostrzega się również możliwość czasowego pogorszenia bilansu płatniczego w wyniku liberalizacji rynków kapitałowych. Wykorzystanie jednak importowanego kapitału do tworzenia jednostek produkcyjnych może rozszerzyć eksport kompensujący deficyt w innych płatnościach.

Oprócz podstawowego argumentu na rzecz liberalizacji rynków kapitałowych, jakim jest wzrost ogólnego dobrobytu społecznego, przytacza się możliwość pojawienia się innych efektów, w większości pozytywnych. Jednym z nich jest **efekt restrukturyzacyjny**, tzn. integracja rynku czynników produkcji (w tym kapitału), która może ułatwić restrukturyzację towarzyszącą procesom liberalizacji handlu w unii celnej. Mogą również wystąpić **efekty kreacji i przesunięcia strumieni kapitału i pracy** (tzw. *Vinerian effects*). Integracja rynków czynników produkcji będzie najprawdopodobniej prowadzić do **efektów dynamicznych** przez wzmocnienie konkurencji pomiędzy organizacjami finansowymi, zwiększając ich korzyści skali oraz podnosząc jakość ich usług. Negatywnie odczuje liberalizację sektor bankowy, dotychczas chroniony, ale z drugiej strony pozytywnie odczują to wszyscy korzystający z rynku finansowo-usługowego. Może wystąpić również **efekt przestrzennej koncentracji**, przewidywany przez C.P. Kindlebergera, a oznaczający, że przy zaawansowanym poziomie rozwoju rynków finansowych może nastąpić transfer nie tylko nadwyżki popytu i podaży do finansowych centrów, ale pożyczający i pożyczkodawcy przesuną tam całą swoją działalność.

Powyższe wnioski zostały wyprowadzone przy założeniu, że przepływy kapitałowe są kategorią jednorodną. Takie założenie jest dużym uproszczeniem,

z którego badacze zdają sobie sprawę.¹⁰ Jest bowiem oczywiste, że szczególnego potraktowania wymagają międzynarodowe przepływy kapitału w formie bezpośrednich inwestycji. Jak wynika z analizy przeprowadzonej w podrozdziale 1, do tej pory nie udało się zbudować uniwersalnej teorii wyjaśniającej to zjawisko. Oceniając więc próby znalezienia powiązań teorii integracji z teorią BIZ (teorią międzynarodowej produkcji) należy pamiętać o nie zakończonych dyskusji wokół tej ostatniej. Związek pomiędzy ww. teoriami jest ciągle jeszcze słabo rozpracowany. W podejmowanych próbach bada się zależności między procesem integracji a przepływem kapitału w formie BIZ (a także między procesem integracji a procesem umiędzynarodowienia przedsiębiorstwa) na etapie unii celnej oraz wspólnego rynku.¹¹

Zakończenie procesu tworzenia unii celnej pomiędzy sześcioma państwami członkowskimi EWG dało asumpt do statystycznych weryfikacji wpływu procesu integracyjnego na bezpośrednie inwestycje pomiędzy ugrupowaniem a resztą świata oraz wewnątrz ugrupowania. *Notabene* pierwsze zadanie sprowadzało się głównie do badań nad amerykańskimi inwestycjami bezpośrednimi w EWG. Otrzymane rezultaty były częstokroć sprzeczne ze sobą, co było spowodowane m.in. jakością dostępnych danych oraz metodologiczną trudnością w odróżnieniu wpływu integracji ekonomicznej na BIZ lokowane w Wspólnotach Europejskich od wpływu innych czynników.¹² Jednakże istnienie związku pomiędzy procesami integracyjnymi a BIZ nie ulegało generalnie rzecz biorąc wątpliwości.

Najwcześniejsze próby wyjaśnienia tego związku na gruncie teorii sięgają końca lat 60. i wiążą się z zastosowaniem neoklasycznej teorii handlu międzynarodowego w sytuacji mobilności czynników produkcji.¹³ Wykorzystano wówczas model Stolpera-Samulesona-Lancastera, na podstawie którego wnioskowano, iż zastosowanie wspólnej taryfy zewnętrznej będzie

¹⁰ Ibidem, s.132, 136 i dalsze.

¹¹ G.N.Yannopoulos, *Foreign Direct Investment and European Integration. The Evidence from the Formative Years of the European Community*, „*Journal of Common Market Studies*”, vol.XXVIII, nr 3 1990, s.247–257; W.Molle, op.cit., s.132-134 i 136-141; J.H.Dunning, P.Robson, *Multinational Corporate Integration and Regional Economic Integration w: Multinationals and the European Community*, red. J.H.Dunning, P.Robson, Basil Blackwell Ltd, Oxford, New York 1988, s.1-24.

¹² J. Cantwell, *The Reorganization of European Industries After Integration: Selected Evidence on the Role of Multinational Enterprise Activities*, „*Journal of Common Market Studies*”, vol..XXVI, nr 2 1987, s.127; Por. G.N.Yannopoulos, op.cit., s.238-247.

¹³ R.D'Arge, *Note on Customs Unions, and Direct Foreign Investment*, „*The Economic Journal*”, vol.79, 1969, s.324-333; R.D'Arge, *Customs Unions and Direct Foreign Investments: a Correction and Further Thoughts*, „*The Economic Journal*”, vol.81, 1971, s.352-355; A.Scaperlanda, E.Reiling, *A Comment on a Note on Customs Unions and Direct Foreign Investment*, „*The Economic Journal*”, vol.81, 1971, s.355-357.

podnosiło realną cenę czynnika produkcji, w który importowane dobro jest bardziej wyposażone. Zakładając, że w EWG, w porównaniu do USA, relatywnie rzadszym czynnikiem produkcji jest kapitał, oczekiwano, iż utworzenie EWG będzie prowadziło do wzrostu stopy zysku i indukowało przyływ amerykańskich inwestycji bezpośrednich.

Zależność pomiędzy cłami a realną ceną czynników produkcji sformułowano na podstawie następującego rozumowania.¹⁴ Kraj relatywnie ubogi w kapitał wprowadza cło na import dóbr kapitałointensywnych, co powoduje w tym kraju wzrost ich cen oraz wywołuje przesunięcie czynników produkcji do gałęzi produkujących te dobra. Przesunięcie produkcji w kierunku dóbr kapitałointensywnych powodowałoby, przy niezmiennych cenach czynników produkcji, nadwyżkę podaży pracy, tak że wzrastałby marginalny produkt kapitału, względnie spadałby marginalny produkt pracy. Ponieważ zakłada się międzynarodową mobilność kapitału, powyższa sytuacja w kraju ubogim w kapitał indukuje jego import, a ten z kolei zmienia wyposażenie kraju w czynniki produkcji i produkt marginalny znowu obniża się. W rezultacie zostaje osiągnięty nowy poziom równowagi.

Powyższa argumentacja wynikała ze stanu rozwoju teorii handlu międzynarodowego i teorii przepływów kapitałowych. Trudno więc rozpatrywać ją w kategoriach błędu. Rozwój teorii BIZ, jaki się dokonał w międzyczasie oraz dalsze próby statystycznej weryfikacji pozwalają widzieć niektóre problemy inaczej. Przede wszystkim nie wytrzymuje próby czasu milczące założenie, leżące u podstaw prezentowanego powyżej rozumowania, że międzynarodowy handel i bezpośrednie inwestycje zagraniczne zawsze są substytutami. Na rzecz tezy, iż zależności pomiędzy handlem i bezpośrednimi inwestycjami mogą mieć charakter komplementarny przemawiają obserwacje strumieni bezpośrednich inwestycji wewnątrz UE, które wzrosły gwałtownie po zniknięciu wewnętrznych тариф celnych oraz bardziej sformalizowane badania podejmujące próbę identyfikacji i kwantyfikacji czynników wpływających na wewnątrzspółnotowe strumienie bezpośrednich inwestycji.¹⁵ Model zbudowany przez W.Molle'a i R.Morsinka uwzględnia m.in. handel jako czynnik stymulujący strumienie bezpośrednich inwestycji. Otrzymane wyniki wskazują, iż relacja pomiędzy handlem i BIZ ma charakter nieliniowy,

¹⁴ R.A.Mundell, *International Trade and Factor Mobility*, „*American Economic Review*”, vol.47, 1957, s.321–335, cyt. za przedrukiem w: *Selected Reading International Trade*, red. J.N.Bhagwati, Cambridge, London 1967, s.21–35; V.Nienaus, *Außenwirtschaftliche Integrationstheorie und die Integrationspolitik großer Entwicklungsänder-Gruppierungen*, Berlin 1987, s.130-132.

¹⁵ G.N.Yannopoulos, op.cit., s.248; W.Molle, R.Morsink, *Intra-European Direct Investment w: B.Bürgenmeier, J.L.Mucchelli, Multinationals and Europe 1992. Strategies for the Future*, London 1991, s.81-101.

a warunkiem koniecznym do wystąpienia BIZ jest osiągnięcie pewnego minimalnego poziomu powiązań handlowych.¹⁶ To zaś świadczy w istocie o komplementarności tych przepływów.

Krytyce poddawana jest również interpretacja systemu protekcji, jaki powstaje w wyniku ustanowienia wspólnej taryfy zewnętrznej.¹⁷ Powstanie unii celnej oznacza bowiem przesunięcie od jednego układu niedoskonałości rynkowych do innego układu, a nie po prostu przejście od niższego poziomu protekcji do wyższego. Uproszczeniem więc jest prosta ekstrapolacja efektów podniesienia poziomu protekcji (kiedy jest to czynione w niedyskryminacyjny sposób) na sytuację pociągającą za sobą przegrupowanie taryf celnych w ramach unii celnej. W nowej sytuacji konieczne jest nie tyle makroekonomiczne spojrzenie na BIZ jako międzynarodowe przepływy, co spojrzenie przez pryzmat strategii firmy, która musi dostosować swoje plany produkcji, inwestycji i marketingu do nowego układu niedoskonałości rynkowych. Wykorzystanie teorii firmy do wyjaśnienia zjawiska BIZ miało miejsce później i stąd pierwsze próby poszukiwania związku pomiędzy procesem integracji a przepływem kapitału w formie BIZ siłą rzeczy ciążyły w kierunku modyfikowanych teorii handlu międzynarodowego.

Uwzględnienie dorobku teorii BIZ w interpretacji zależności między procesami integracji a BIZ i poszukiwanie powiązań pomiędzy teorią integracji a teorią międzynarodowej produkcji nastąpiło dopiero w ostatnim okresie.¹⁸

Obserwacje tendencji w zakresie BIZ w fazie tworzenia unii celnej sugerowały, że proces integracji generuje i wzmacnia przewagi lokalizacyjne, w rozumieniu eklektycznego paradygmatu J.Dunninga. Świadczył o tym wzrost amerykańskich BIZ w WE, powiązany z ustanowieniem zewnętrznej taryfy celnej. Tzw. *tariff jumping investment* były sposobem na pokonanie przeszkód celnych i utrzymanie rynku wcześniej obsługiwanego za pomocą eksportu. Decyzje o BIZ były podejmowane zarówno przez te firmy, które oceniły swoje przewagi jako rzeczywiste, ale niższe od poziomu wyznaczonego taryfą, jak i te, które nie chciały zmniejszać swojego marginalnego zysku z powodu taryfy. Utworzenie unii celnej oddziałuje więc na wybór strategii firm w zakresie obsługi rynków zagranicznych.

Ustanowienie wspólnej taryfy celnej jest zewnętrznym wyrazem unii celnej, ale istotę zachodzących procesów stanowią połączone rezultaty efektów statycznych i dynamicznych. W nowym obszarze handlowym następują procesy reorganizacji produkcji, stymulowane zwłaszcza przez intensyfikację konkurencji i korzyści skali. W miarę postępowania tego procesu ujawniają się

¹⁶ W.Molle, R.Morsink, op.cit., s.98.

¹⁷ G.N.Yannopoulos, op.cit., s.248.

¹⁸ W. Molle, *The Economics...*, op.cit., s.132–134; G.N.Yannopoulos, op.cit., s.247-254; J.Cantwell, op.cit., s.127-151.

nowe determinanty lokalizacyjne BIZ wewnątrz integrującego się obszaru (np. koszty transportu, opodatkowanie itp.). Firmy międzynarodowe otrzymują bodziec do podejmowania bezpośrednich inwestycji w poszukiwaniu optimum lokalizacji (tzw. *optimum location seeking investment*).

Dynamiczne efekty unii celnej mogą mieć pozytywny wpływ, jak się przypuszcza, na specyficzne przewagi własnościowe firm ulokowanych wewnątrz unii celnej.¹⁹ Rozszerzenie rynku, możliwość dyskutowania korzyści skali stymulują wyższą aktywność ekonomiczną. Z kolei wyższa aktywność ekonomiczna, przez zdolność do udźwignięcia wyższych wydatków na B+R, dostarcza sposobu do akumulowania specyficznych przewag własnościowych, których firma nie mogłaby uzyskać, gdyby kontynuowała operację w granicach małych, podzielonych rynków. Powinno to stymulować wewnątrzspółnotowe BIZ, przy spełnionych pozostałych warunkach, o których mówi eklektyczny paradygmat J.Dunninga.

Sytuacja firm spoza UE jest nieco bardziej skomplikowana, jeśli chodzi o oddziaływanie unii celnej na specyficzne przewagi własnościowe. Aby wystąpił proces akumulowania przewag własnościowych, firma musi przede wszystkim ulokować się wewnątrz obszaru unii celnej i być zdolna do sprostania rosnącej konkurencji. Musi więc mieć już na starcie własne specyficzne przewagi. Przy czym istnieje tu swoiste sprzężenie zwrotne - nie tylko procesy zachodzące w integrującym się obszarze wywierają wpływ na przedsiębiorstwa transnarodowe w omawianym tu zakresie, ale i same przedsiębiorstwa oddziałują na działalność innowacyjną w integrującym się regionie (a działalność innowacyjna leży u podstaw powstawania specyficznych przewag własnościowych).²⁰

Reakcja firm w postaci *tariff jumping investment* oraz *optimum location seeking investment*, jak również analizowane powyżej procesy akumulowania specyficznych przewag własnościowych i ich polaryzacja świadczą o tym, iż istnieje ścisły związek pomiędzy procesem tworzenia unii celnej (jej statycznymi i dynamicznymi efektami) a przepływem kapitału w formie BIZ. Przez analogię do efektów unii celnej i w ścisłym z nimi powiązaniu, zjawiska występujące w dziedzinie inwestycji określone zostały przez C.P.Kindlebergera mianem **kreacji i przesunięcia inwestycji**,²¹ przy czym przez **kreację inwestycji** rozumiano wzrost bezpośrednich inwestycji napływających z krajów nieczłonkowskich w odpowiedzi na przesunięcie w handlu. Natomiast strategiczną odpowiedzią firm na efekt kreacji handlu było **przesunięcie**

¹⁹ Por.G.N.Yannopoulos, op.cit., s.250.

²⁰ J.Cantwell, op.cit., s.130-137.

²¹ C.P.Kindleberger, *European Integration and the International Corporation*, „Columbia Journal of World Business”, nr 1 1966, s.71.

inwestycji z jednego kraju członkowskiego do drugiego, bowiem efekt kreacji handlu wymagał reorganizacji produkcji wewnątrz unii celnej.

Rozwinięciem tego ujęcia jest propozycja G.N.Yannopoulośa wyróżnienia czterech typów inwestycji, które stanowią strategiczną odpowiedź firm na statyczne i dynamiczne efekty procesu integracji, a mianowicie:²²

- **defensywne inwestycje zastępujące import,**
- **ofensywne inwestycje zastępujące import,**
- **inwestycje reorganizacyjne,**
- **inwestycje zrationalizowane.**

Pierwszy typ inwestycji jest odpowiedzią na efekt przesunięcia handlu w unii celnej lub efekt stłumienia handlu. Przyczyną ich jest generowanie przewag lokalizacyjnych w wyniku procesu przegrupowania taryf, a motywem chęć utrzymania udziału w rynku.

Ofensywne inwestycje zastępujące import są rezultatem dynamicznych efektów unii celnej, ujawniających się w postaci rosnącej stopy wzrostu gospodarczego i powiększania się rozmiarów rynku. Motywami inwestycji jest wykorzystanie rosnącego popytu i otwierania się nowych rynków.

Reorganizacyjne inwestycje są rezultatem presji generowanej przez efekt kreacji handlu. Efekt ten zachęca do realokacji zasobów zgodnie z przewagami komparatywnymi. Przedsiębiorstwa międzynarodowe, ulokowane w integrujących się krajach, stają przed koniecznością przegrupowania swoich mocy wytwórczych. Z reguły oznacza to przesunięcie lokalizacji, połączone z ograniczeniem ich liczby, do miejsc o korzystniejszych kosztach. Reorganizacja inwestycji nie musi powodować przyrostu netto BIZ wewnątrz unii celnej, ale po prostu zmianę ich geograficznej i branżowej struktury. Oznacza to konsolidację aktywności produkcyjnej przedsiębiorstw transnarodowych w mniejszej liczbie filii bądź oddziałów.

Zrationalizowane inwestycje są wywołane dynamicznymi efektami unii celnej w postaci obniżki kosztów w średnim i długim okresie oraz korzyściami z tytułu wzrostu efektywności X. Ten typ inwestycji występuje w przypadku, kiedy przedsiębiorstwo transnarodowe zaopatrywało rynek unii celnej za pomocą eksportu pochodzącego z filii bądź oddziałów ulokowanych na zewnątrz unii.

Przedstawiona powyżej typologia odnosi się do inwestycji napływających do obszaru unii celnej z krajów nieczłonkowskich oraz do wewnątrzspółnotowych inwestycji bezpośrednich. Odrębną kwestią jest wpływ unii celnej na bezpośrednie inwestycje kierowane z krajów członkowskich do krajów trzecich. Jego istnienie jest niewątpliwe i ma dwojaki charakter. Dynamiczne efekty unii celnej w postaci obniżki kosztów,

²² G.N.Yannopoulos, op.cit., s.250-254.

zwiększenia efektywności produkcji przyczyniają się do poprawy konkurencyjności przedsiębiorstw transnarodowych wywodzących się z Unii Europejskiej. Wyciągane są więc wnioski, iż bardziej atrakcyjna staje się dla tych przedsiębiorstw obsługa rynków zagranicznych za pomocą eksportu przy innych warunkach niezmiennych i co najwyżej mogą wystąpić zrjonalizowane BIZ, podejmowane z myślą o źródłach tańszego zaopatrzenia.²³

W świetle eklektycznego paradygmatu J.Dunninga i obserwacji statystycznych, wniosek ten wydaje się być zbyt pochopny. Mające miejsce BIZ firm UE w krajach wysoko rozwiniętych i krajach rozwijających się świadczą, iż właśnie inne warunki zmieniają się i stają się bodźcem do takich inwestycji. Chodzi tu o czynniki determinujące proces internalizacji przewag własnościowych i czynniki lokalizacyjne, które łącznie z akumulowanymi przez firmy UE przewagami własnościowymi decydują o wyjściu z BIZ poza obszar unii celnej.

4. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne a integracja europejska

4.1. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne a procesy pogłębiania integracji w UE

Analiza przeprowadzona w pierwszej części artykułu wykazała szczególną pozycję Unii Europejskiej jako eksportera i importera BIZ w gospodarce światowej. Szczegółowe dane nt. struktury geograficznej BIZ napływających i wypływających z poszczególnych krajów członkowskich w latach 1984-1995 przedstawiają tabele 7 i 8. Wynika z nich, iż w całym analizowanym okresie głównymi krajami przyjmującymi BIZ w Unii Europejskiej były Wielka Brytania, Hiszpania, Holandia, Belgia i Luksemburg. Zwraca również uwagę wysoki udział Szwecji w BIZ napływających ogółem do Unii Europejskiej w 1995 r.

Wielka Brytania, której udział w BIZ ogółem napływających do UE wynosił w 1995 r. około 27% (a w przeszłości przekraczał nawet 1/3) jest nie tylko głównym krajem przyjmującym wśród krajów członkowskich UE, ale drugim po USA, największym odbiorcą BIZ w świecie. Wielka Brytania okazuje się bardzo atrakcyjnym miejscem lokat zarówno dla firm USA, jak i firm z Europy Zachodniej i Japonii. Preferowaną formą aktywności firm zagranicznych w Wielkiej Brytanii są fuzje i przejęcia. Ocenia się, że około 1/2 fuzji i przejęć w Europie Zachodniej w 1995 r. miała miejsce właśnie w tym kraju.²⁴ Atrakcyjność Wielkiej Brytanii jako kraju lokaty dla BIZ

²³ Ibidem, s.252-253.

²⁴ *World Investment Report 1996...*, op.cit. s.44

wynika z jego wyższych przewag lokalizacyjnych w stosunku do innych państw członkowskich UE (m.in. w postaci niższych kosztów produkcji i podatków).

Pozycja Francji oraz mniejszych państw członkowskich, tj. Holandii, Belgii i Luksemburga jako krajów przyjmujących BIZ, nie jest zaskoczeniem. Są one bowiem tradycyjnie atrakcyjnymi krajami dla inwestorów zagranicznych. Procesy pogłębiania integracji gospodarczej w postaci budowy jednolitego rynku wewnętrznego wzmacniają dodatkowo ich przewagi lokalizacyjne.

Tabela 7 dokumentuje także proces zwiększania się napływu BIZ do tych państw członkowskich, których członkostwo w UE zbiegło się z realizacją programu budowy jednolitego rynku wewnętrznego, tj. Hiszpanii i Portugalii. Analizy czynników determinujących zwiększenie napływu BIZ przeprowadzone dla tych właśnie krajów w literaturze przedmiotu, potwierdzają tezy o wzmacnianiu przewag lokalizacyjnych integrujących się krajów i zwiększaniu się ich atrakcyjności dla wewnątrzintegrujących BIZ.²⁵

Obserwacje dynamiki strumieni BIZ napływających do Szwecji i Finlandii w okresie przedakcesyjnym (por. tabela 7) wydają się także potwierdzać tezę o wzmacnianiu przewag lokalizacyjnych krajów wchodzących do ugrupowania integracyjnego. W krajach tych miał miejsce ponad 1,5-krotny wzrost strumieni BIZ w stagnacyjnym 1994 r. w porównaniu z 1993 r.

Odrębnego komentarza wymaga pozycja Niemiec jako kraju przyjmującego BIZ. W 1994 r. doszło do bezwzględnego zmniejszenia się bezpośrednich inwestycji ulokowanych w tym kraju (o 3 mld USD). Przypuszcza się, że silna pozycja DEM, połączona z relatywnie wysokimi podatkami i kosztami pracy, oddziaływała nie tylko zniechęcająco do inwestowania w Niemczech, ale wpłynęła także na decyzję o wycofaniu części zainwestowanego kapitału.²⁶ Rok 1995 przyniósł jednak zmianę tej sytuacji, kiedy to napływ BIZ osiągnął 9 mld USD.

Z analizy danych zawartych w tabeli 8 wynika, że wśród państw członkowskich głównym eksporterem kapitału w formie BIZ w latach 1984-1995 były: Wielka Brytania (prawie 30% bezpośrednich inwestycji napływających z UE w latach 1993-1995), Francja, Niemcy, Holandia. W 1995 r. dołączyła do tej grupy Szwecja, która eksportując ponad 10 mld USD w formie BIZ (tj. około 8% ogółu BIZ wpływających z UE) zajmuje pozycję tuż za Holandią.

²⁵ J.J.Duran Herrera Cross, *Direct Investment and Technological Capability of Spanish Domestic Firms w: Multinational Investment in Modern Europe. Strategic Interaction in the Integrated Community*, red. J.Cantwell, Edward Elgar, Aldershot 1992, s.214-255; V.Corado Simões, *European Integration and the Patern of FDI Inflow in Portugal w: Multinational Investment...*, op.cit., s.256-297.

²⁶ *World Investment Report 1996...* op.cit. s.45.

Poszukując wyjaśnienia przyczyn większego niż w innych przypadkach zaangażowania firm z powyższych krajów w BIZ, należy odwołać się do eklektycznego paradygmatu J.Dunniga, który formułuje warunki konieczne dla zaistnienia BIZ.²⁷ Uwzględniając fakt, iż w krajach tych mają miejsce procesy pogłębiania integracji, możemy stwierdzić, iż dochodzi do wzmocnienia przewag typu własnościowego firm ulokowanych w integrującym się obszarze, a posiadanie tego rodzaju przewag jest jednym z warunków, o których mówi wspomniany paradygmat.

4.2. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne między Unią Europejską a krajami w procesie stowarzyszenia - na przykładzie Polski

Przepływ BIZ między krajami, które zapoczątkowały proces integracji regulowany jest z jednej strony przepisami wewnętrznymi tych krajów, a z drugiej - postanowieniami Układu Europejskiego. Układ ten (w artykułach 60 i 61)²⁸ stanowi w odniesieniu do BIZ, że państwa członkowskie UE i Polska zapewniają swobodny przepływ kapitału związanego z bezpośrednimi inwestycjami w przedsiębiorstwach utworzonych zgodnie z przepisami państwa-gospodarza oraz inwestycjami związanymi z tworzeniem przedsiębiorstw przez obywateli na zasadach samozatrudnienia, stosownie do przepisów umowy (rozdz. II, część IV). Kraje Unii Europejskiej przyjmują na siebie zobowiązanie do niewprowadzania żadnych nowych ograniczeń dotyczących obrotu dewizowego w odniesieniu do przepływu kapitału (w tym w odniesieniu do BIZ) ani niezaostrzania już istniejących uregulowań z chwilą wejścia w życie Układu Europejskiego, natomiast Polska przyjmie na siebie takie zobowiązanie dopiero po rozpoczęciu drugiego etapu realizacji tego Układu. Zobowiązuje on jednak obie strony do tworzenia w okresie przejściowym warunków niezbędnych do stopniowego wprowadzania wspólnotowych przepisów dotyczących swobodnego przepływu kapitału, nie wyznaczając wszakże obligatoryjnego terminu zastosowania tychże przepisów. Odsyła tę kwestię do rozpatrzenia przez Radę Stowarzyszenia, która podczas drugiego etapu zbada możliwość pełnego zastosowania przepisów Wspólnoty dotyczących swobodnego przepływu kapitału.

²⁷ J.H.Dunning, *Trade Location of Economic Activities and the MNE: A Search for an Electric Approach w: The International Allocation of Economic Activities. Proceedings of a Nobel Symposium held at Stockholm*, red. B.Ohlin, P.O.Hesselborn, P.M.Wijkman, MacMillan Press Ltd., London-Basingstoke 1997, s.395-418; J.H.Dunning, *The Electric Paradigm of International Production: A Restatement and some Possible Extensions*, „*Journal of International Business Studies*”, nr 1 1988, s.1-32.

²⁸ Układ Europejski ustanawiający stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską z jednej strony a Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi z drugiej strony, „*Dziennik Ustaw*”, załącznik do nr 11 1994.

Polska, zachowując w pierwszym etapie realizacji Układu swobodę kształtowania ram prawnych i warunków działania inwestorów zagranicznych, podjęła pod wpływem negocjacji z krajami OECD działania legislacyjne zmierzające do liberalizacji przepływów BIZ. Zgodnie z ustawą z dnia 14 czerwca 1991 r. Polska udziela inwestorom zagranicznym podstawowych gwarancji.²⁹ Inwestorzy mają zagwarantowane prawo do: transferu zysków za granicę, retransferu kapitału w razie likwidacji firmy, transferu odszkodowań w wypadku wywłaszczenia. Udzielone wcześniej przywileje celne i podatkowe obowiązują do czasu ich wygaśnięcia.

Ustawa z dnia 29 marca 1996 r. o zmianie ustawy o spółkach z udziałem zagranicznym oraz o zmianie niektórych ustaw znosi uprzednie ograniczenia swobody działania inwestorów zagranicznych w postaci konieczności uzyskiwania zezwoleń na działalność w określonych dziedzinach (zarządzanie portami morskimi i lotniczymi, działalność w zakresie pośrednictwa i obrotu nieruchomościami, przemysł obronny nie objęty koncesjonowaniem, handel hurtowy importowanymi towarami konsumpcyjnymi, świadczenie pomocy prawnej).³⁰ Zezwolenia wymagane są nadal w przypadku, kiedy państwowa osoba prawna wnosi do spółki z udziałem kapitału zagranicznego wkład niepieniężny w postaci przedsiębiorstwa, nieruchomości lub części przedsiębiorstwa oraz wówczas, kiedy państwowa osoba prawna zawiera ze spółką z udziałem zagranicznym umowę na używanie mienia tej państwowej osoby prawnej przez okres ponad 6 miesięcy lub umowę na sprzedaż tego mienia.

Zmiana ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, aczkolwiek ciągle kontrowersyjna, jest również działaniem zmierzającym do ułatwienia podejmowania inwestycji w Polsce.³¹ Ponadto przepisy prawne uprzednio dające przywileje podatkowe firmom z udziałem kapitału zagranicznego zostały zastąpione nowymi i ulgi z tytułu wydatków inwestycyjnych udzielane są obecnie zgodnie z zasadą narodowego traktowania.³²

W trzy lata po wejściu w życie Układu Europejskiego wielkość i struktura geograficzna BIZ w Polsce kształtowała się tak, jak podano to w tabelach 9 i 10. Dane na temat wielkości kapitału zakładowego i rocznych strumieni BIZ napływających do Polski wskazują, że od 1992 r. kraj nasz odnotowuje

²⁹ Ustawa z dnia 14 czerwca 1991 roku o spółkach z udziałem zagranicznym, „*Dziennik Ustaw*”, nr 60 1991.

³⁰ Ustawa z dnia 29 marca 1996 roku o zmianie ustawy o spółkach z udziałem zagranicznym oraz o zmianie niektórych ustaw, „*Dziennik Ustaw*”, nr 45 1996.

³¹ Ustawa z dnia 15 marca 1996 roku o zmianie ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, „*Dziennik Ustaw RP*”, nr 45 1996.

³² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 stycznia 1994 roku w sprawie odliczeń od dochodu wydatków inwestycyjnych oraz obniżek podatku dochodowego. Załącznik do obwieszczenia Ministra Finansów z dnia 28 lutego 1996 roku, „*Dziennik Ustaw*”, nr 39 1996.

zwiększony napływ BIZ. W pierwszej połowie 1996 r. kapitał zakładowy największych inwestycji zagranicznych wynosił ogółem 10,2 mld USD, co stanowiło około 80% ogółu kapitału zagranicznego zainwestowanego w Polsce. 4/5 tej kwoty napłynęło w ciągu lat 1993-1996. Podpisanie oraz wejście w życie Układu Europejskiego z całą pewnością stabilizowało warunki inwestowania u nas i mogło stanowić zachętę do podejmowania inwestycji. Procesy integracyjne wzmacniają bowiem przewagi lokalizacyjne integrującego się obszaru. Trudne jest jednak oddzielenie oddziaływania tego czynnika od pozostałych, determinujących inwestycje w Polsce.

W 1995 r., wg danych ONZ, Polska plasowała się na drugiej pozycji, po Węgrzech i przed Republiką Czeską, pod względem absolutnej wielkości kapitału zakładowego.³³ Rekordowe wielkości strumieni BIZ, jakie napłynęły wówczas do krajów Europy Środkowej i Wschodniej (Węgry - 3,5 mld USD, Republika Czeska - 2,5 mld USD, Polska - 2,5 mld USD, Federacja Rosyjska - 2 mld USD) relatywizują się, jeżeli zostaną przeliczone na 1 mieszkańca. Na Węgrzech jest to kwota 346 USD, w Republice Czeskiej - 243 USD, w Polsce - około 65 USD, w Federacji Rosyjskiej - około 14 USD.³⁴ Różna była także waga kapitału zakładowego BIZ w gospodarce tych krajów, mierzona udziałem w PKB. W 1994 r. wielkości te kształtowały się następująco: Węgry - 15,6%, Republika Czeska - 7,0%, Polska - 5,1%.³⁵

Struktura geograficzna BIZ w Polsce (por. tabela 10) wskazuje na zmniejszający się udział firm amerykańskich w BIZ ogółem w latach 1994-1996 (spadek udziału z 33,8% w 1994 r. do 23,6% w 1996 r.). Udział bezpośrednich inwestycji państw członkowskich Unii Europejskiej w naszym kraju rósł natomiast systematycznie w analizowanym okresie - z 36% w 1994 r. do 40,1% w 1995 r. i 52,5% w 1996 r., przy czym dane z 1996 r. obejmują już nowe państwa członkowskie Unii. (Dla porównania - inwestycje „Dwunastki” wynosiły w 1996 r. 45,6%). Twierdzenie, że wzrost udziału firm z UE w BIZ ogółem w Polsce jest wyłącznym skutkiem wejścia w życie Układu Europejskiego byłoby daleko idącym uproszczeniem. Można jednak przypuszczać, iż część z tych inwestycji to inwestycje poszukujące optimum lokalizacji (*optimum location seeking investment*) w obszarze, który znajduje się w procesie integracji z jednolitym rynkiem europejskim.

5. Podsumowanie

W artykule została sformułowana teza, iż procesy integracyjne są jednym z istotnych czynników determinujących skalę i strukturę geograficzną strumieni

³³ *World Investment Report 1996...*, op.cit. s.64.

³⁴ *Ibidem*, s.64.

³⁵ *Ibidem*.

BIZ we współczesnej gospodarce światowej. Analiza pozycji Unii Europejskiej wśród głównych eksporterów i importerów kapitału w formie BIZ w gospodarce światowej oraz obserwowane zależności między napływem BIZ a realizacją programu budowy jednolitego rynku wewnętrznego wydają się potwierdzać tę tezę. Również analiza relacji między Polską a Unią Europejską wskazuje, że zapoczątkowane procesy integracyjne stają się współdeterminantą napływu BIZ do naszego kraju.

Tabela 1
Dynamika bezpośrednich inwestycji zagranicznych, międzynarodowej
produkcji i eksportu
w gospodarce światowej w latach 1986-1995 (w %)

Wyszczególnienie	Roczna stopa wzrostu		
	1981-1985	1986-1990	1991-1994
1. Roczne strumienie BIZ napływające do krajów przyjmujących	0.8	24.7	12.7
2. Kapitał zakładowy BIZ	5.4	19.8	8.8
3. Sprzedaż filii zagranicznych	1.3 ^{a)}	17.4	5.4 ^{b)}
4. Produkt brutto filii zagranicznych	...	11.0 ^{c)}	11.4 ^{d)}
5. Eksport dóbr i usług	-0.1	14.3	3.8 ^{e)}

a) 1982-1985

b) 1991

c) 1982-1989

d) 1989-1991

e) 1991-1993

Źródło: *World Investment Report 1995. Transnational Corporations and Competitiveness*, UN, New York and Geneva, 1995, s.4 (dla lat 1981-1985); *World Investment Report 1996 ...*, s.5.

Tabela 2
Roczne strumienie bezpośrednich inwestycji zagranicznych w gospodarce światowej w latach 1986-1995 (w mld USD, %)

Rok	Kraje rozwinięte		Kraje rozwijające się		Europa Śr.-Wsch		Wszystkie kraje ogółem	
	BIZ napływają ce	BIZ wypływaj ące	BIZ napływają ce	BIZ wypływaj ące	BIZ napływają ce	BIZ wypływaj ące	BIZ napływają ce	BIZ wypływaj ące
	wartości w mld USD							
1986	64.0	86.0	14.0	2.0	78.0	88.0
1987	108.0	135.0	25.0	2.0	133.0	137.0
1988	131.0	162.0	28.0	6.0	0.015 ^{a)}	0.02 ^{a)}	159.0	168.0
1989	172.0	202.0	29.0	15.0	0.30	0.02	201.0	218.0
1990	169.8	222.5	33.7	17.8	0.30	0.04	203.8	240.3
1991	114.0	201.9	41.3	8.9	2.45	0.04	157.8	210.8
1992	114.0	181.4	50.4	21.0	3.77	0.10	168.1	203.1
1993	129.3	192.4	73.1	33.0	5.59	0.20	207.9	225.5
1994	132.8	190.9	87.0	38.6	5.89	0.55	225.7	230.0
1995	203.2	270.5	99.7	47.0	12.08	0.30	314.9	317.8
% ogółem								
1983-87	76.00	95.00	24.00	5.00	0.02	0.01	100.00	100.00
1988-92	78.00	93.00	21.00	7.00	0.77	0.02	100.00	100.00
1993	62.00	85.00	35.00	15.00	2.70	0.09	100.00	100.00
1994	59.00	83.00	39.00	17.00	2.60	0.24	100.00	100.00
1995	65.00	85.00	32.00	15.00	3.80	0.09	100.00	100.00

a) Jugosławia została zaliczona do krajów rozwijających się.

Źródło: *World Investment Report 1992. Transnational Corporations as Engines of Growth*, UN, New York 1992, s.14; *World Investment Report 1994. Transnational Corporations. Employment and the Workplace*, UN, New York and Geneva 1994, s.12; *World Investment Report 1995. Transnational Corporations and Competitiveness*, UN, New York and Geneva 1995, s.14; *World Investment Report 1996*, s.4.

Tabela 9
Kapitał zakładowy i roczne strumienie BIZ w Polsce w latach 1989-1996
(w mln USD)

Rok ^{a)}	Kapitał zakładowy		Roczne strumienie	
	wg statystyk ONZ	wg PAIZ ^{b)}	wg statystyk ONZ	wg PAIZ ^{b)}
1989	231 ^{c)}	...	11	...
1990	320	...	89	...
1991	611	...	291	...
1992	1289	1702.4	678	...
1993	3004	3041.0	1715	1338.6
1994	4879	4321.0	1875	1280.0
1995	7389	6832.0	2510	2511.0
1996	...	10155.3 ^{d)}	...	3323.3 ^{d)}

a) Dane na koniec roku kalendarzowego.

b) Dane Państwowej Agencji Inwestycji Zagranicznych.

c) Kapitał zakładowy bezpośrednich inwestycji zagranicznych przed 1989 r. szacowany jest na 220 mln USD.

d) Dane na koniec lipca 1986.

Źródło: *World Investment Report 1995. Transnational Corporations and Competitiveness*, UN, New York and Geneva 1995, s.99; *World Investment Report 1996. Investment Trade and International Policy Agreements*, UN, New York and Geneva 1996, s.64; *Listy najważniejszych inwestorów zagranicznych w Polsce*, PAIZ, Warszawa 1992-1996.

Tabela 10
Struktura geograficzna największych inwestorów zagranicznych w Polsce w latach 1994-1996^{a)}

Kraj macierzysty inwestora zagranicznego	1994 ^{b)}		1995		1996	
	w mln USD	% BIZ ogółem	w mln USD	% BIZ ogółem	w mln USD	% BIZ ogółem
1.USA	1369.6	33.8	1698.0	24.9	2399.4	23,6
2.Kapitał międzynarodowy	664.3	16.4	1101.0	16.1	1467.3	14.4
3.Niemcy	355.5	8.8	683.0	10.0	1335.6	13.2
4.Włochy	365.8	9.0	459.0	6.7	953.1	9.3
5.Holandia	213.4	5.3	408.0	6.0	839.1	8.3
6.Francja	268.1	6.6	574.0	8.4	657.4	6.5
7.W. Brytania	110.2	2.7	368.0	5.4	393.8	3.9
8.Austria	158.0	3.9	248.0	3.6	316.4	3.1
9.Australia	298.0	4.4	298.1	2.9
10.Szwajcaria	112.0	2.8	196.0	2.9	290.5	2.9
11.Szwecja	85.7	2.1	179.0	2.6	250.5	2.5
12.Dania	60.2	1.5	124.0	1.8	216.7	2.1
13.Korea Pd.	5.0	0.1	69.0	1.0	139.5	1.4
14.Irlandia	7.0	0.2	47.0	0.7	105.7	1.0
15.Hiszpania	42.7	1.1	88.0	1.3	88.3	0.9
16.Belgia	30.3	0.7	41.0	0.6	4.5	0.4
17.Grecja	2.1	0.1	2.0	0.03	2.1	0.02
18.Pozostałe	207.9	5.1	249.0	3.6	357.3	
Ogółem	4057.8	~ 100	6832.0	~ 100	10155.3	~ 100

a) Dane na koniec lipca 1996.

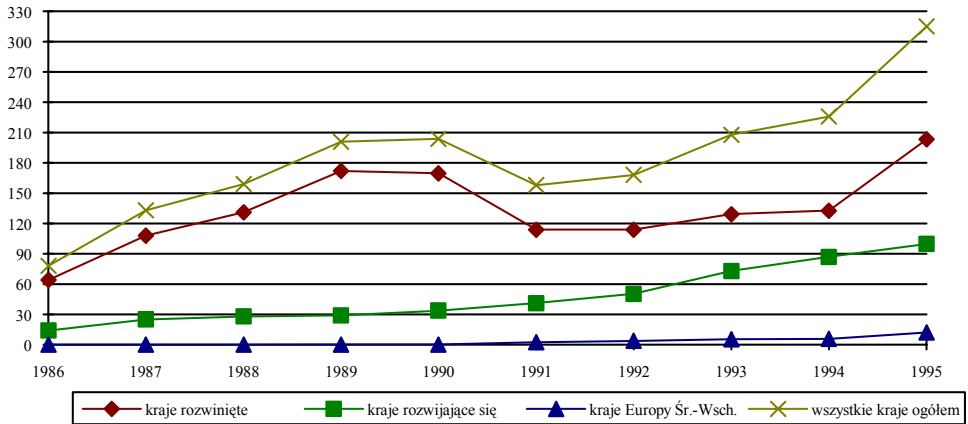
b) Dane na koniec III kwartału 1994.

Źródło: *Listy największych inwestorów w Polsce*, PAIZ, Warszawa 1994-1996 i obliczenia własne.

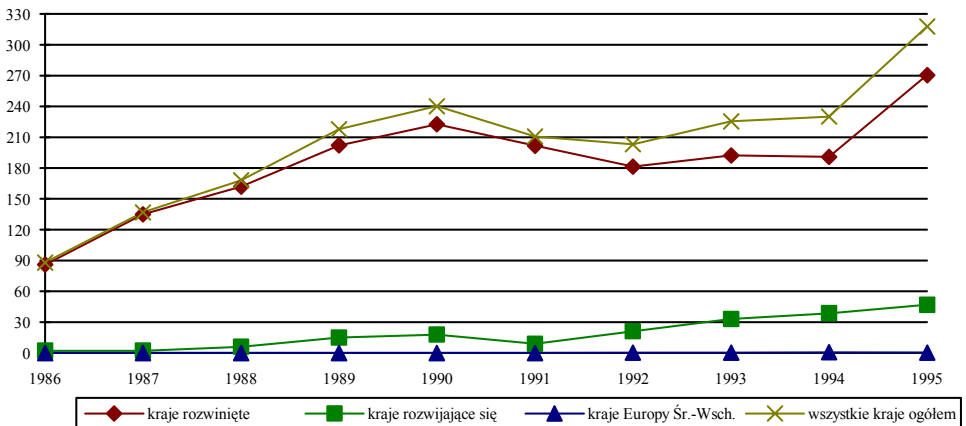
Wykres 1

Roczne strumienie BIZ w gospodarce światowej w latach 1986-1995

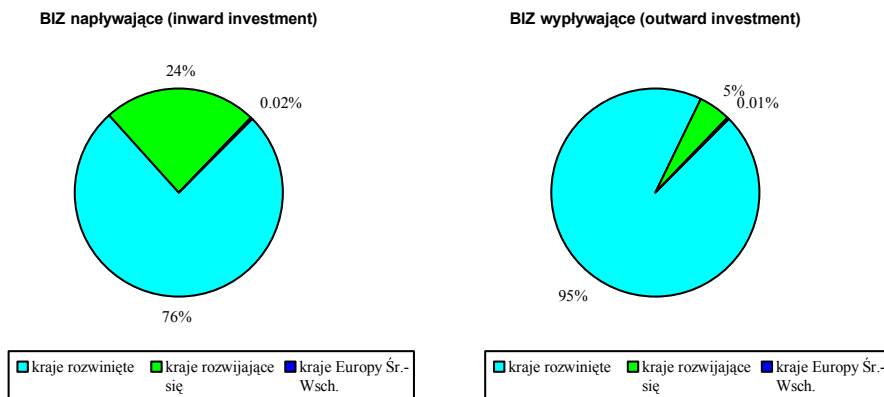
BIZ napływające (inward)

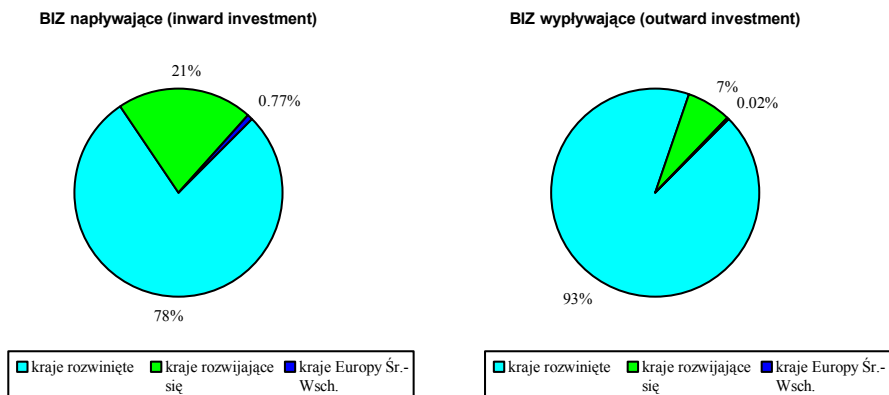
BIZ wypływające (outward)

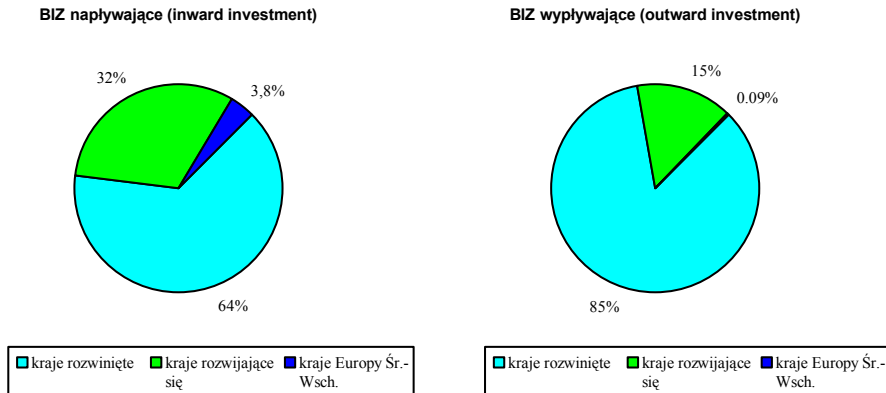
Wykres 2
Struktura geograficzna strumieni BIZ w gospodarce światowej w latach 1983-1987

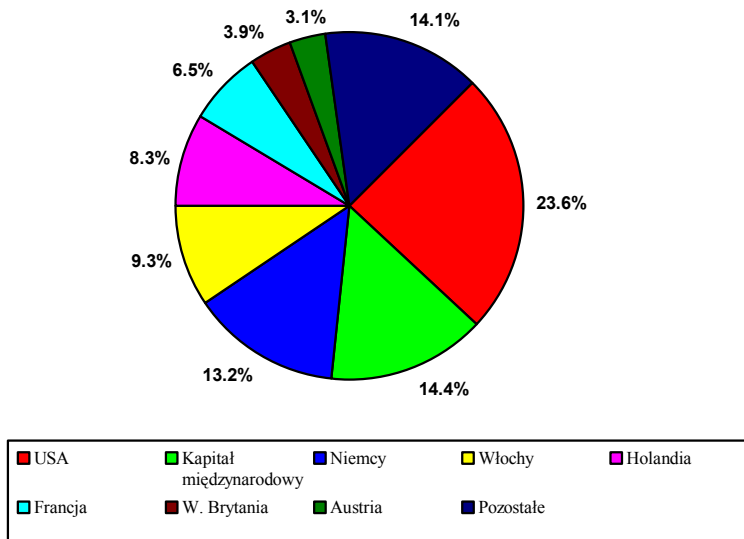
Wykres 3
Struktura geograficzna strumieni BIZ w gospodarce światowej w latach 1988-1992

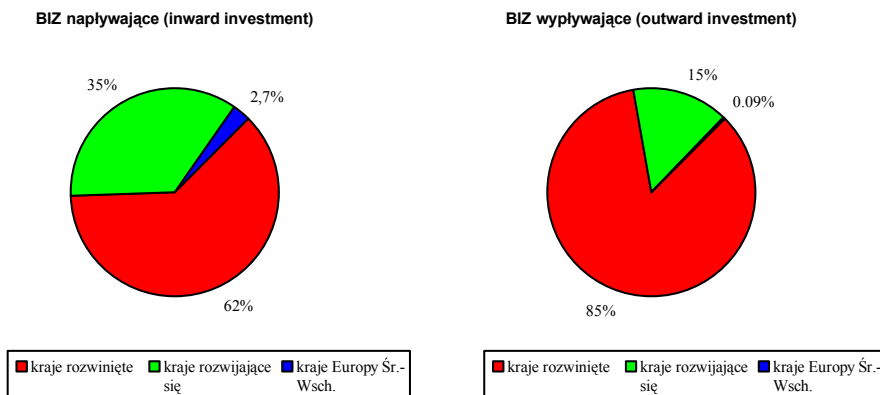
Wykres 4
Struktura geograficzna strumieni BIZ w gospodarce światowej w 1995 r.

Wykres 5
Struktura geograficzna największych inwestorów zagranicznych w Polsce w latach 1994-1996

Wykres 6
Struktura geograficzna strumieni BIZ w gospodarce światowej w 1993 r.

Wykres 7
Struktura geograficzna strumieni BIZ w gospodarce światowej w 1994 r.

